

FERHAT İLE ŞİRİN*

Dr. Bilge SEYİDOĞLU**

ÖZET

Ali Şir Nevâî, 15. yüzyılda Türkistan'ın Horasan bölgesinde yaşamış ve Çağatay Türkçesi ile güçlü eserler vermişti. Türkiye'de ve İran'da çok tanınan ve sevilen Ferhad u Şirin hikâyesini mesnevi tarzında işlemiştir.

Hikâye iki bölümden meydana gelmiş gibidir. Birinci kısımda Ferhad'ın seyahatları yer alır. Ferhad aşkı nasıl bulacağını öğrenir. İkinci kısımda Şirin'e olan aşkı ve ona kavuşmak için verdiği mücadeleleri görüyoruz.

Türk Halk Hikâyelerinin çeşitli kaynakları vardır. Bunlar arasında Hint-İran, Arap ve Orta Asya kaynakları en güçlü kaynaklardır. Ali Şir Nevâî'nin mesnevi tarzında işlemiş olduğu Ferhat u Şirin hikâyesi, Anadolu'da da Hüsrev ü Şirin veya Ferhat ile Şirin adıyla işlenmiş olup çok tanınan ve sevilen bir hikâyedir. Bu hikâye Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde hem hikâye olarak anlatılır hem de efsaneleşmiş bir şekilde yaşamaya devam eder. Anadolu'da Şirin tepelerine ve Ferhat mağaralarına rastlarız.

İran Edebiyatında ise bu hikâyenin ayrı bir yeri vardır. İran'ın destan yazarı Firdevsi, Fars kültür ve edebiyatının en büyük kaynağı olan “Şehnâme”de bu hikâyeye yer verir. On birinci yüzyıla ait olan bu eserden sonra diğer büyük İran şairleri XI. y.y.da Senâî, XII. y.y.da Nizâmî Hüsrev ü Şirin ve Şirin ve Hüsrev adıyla mesnevi tarzında hikâyeyi işlemişlerdir. Nevâî de Nizâmî'den etkilenmiş ve aynı hikâyeyi Çağatay Türkçesi ile Ferhat u Şirin adı ile işlemiştir.

Bu hikâye iki bölümden meydana gelmiş gibidir: Ferhat'ın Şirin'le karşılaşacağı zamana kadar geçen olaylar. Ferhat'ın Şirin'le karşılaştıktan sonra başından geçenler.

Birinci bölümde Çin hakanının oğlu olarak gösterilen Ferhat yapı sanatının sırlarını ve külünkle taş yontmayı öğrenir. Sonra babası ile birlikte bir seyahate çıkarlar. Bu seyahatin sonunda Ferhat'ın elde etmeyi umduğu bir şey vardır. Aynı

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi tarafından düzenlenen “Ölümünün 500. Yılında Ali Şir Nevayî” (Erzurum, 25 Nisan 2001) adlı panelde bildiri olarak sunulmuştur.

** Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrt. Üyesi.

motife Doğunun bu tarzda yazılmış başka eserlerinde de rastlarız. Camaspnâme'de, İskendernâme'de, Ferec ba'de'ş-şidde de olduğu gibi. Destanlarda da böyledir. Kahramanlar uzun yolculukların ve maceraların sonunda maddi veya manevi bir kazançla yurtlarına geri dönerler.

Ferhat da İskender'den kalmış olan sandıkta bulunan ve dünyayı gösteren aynayı bulmak için yolculuğa çıkar. Bu ayna aynı zamanda ömrü boyunca başına gelecekleri de ona gösterecektir. Destanlarda ve bu türden bir kahramanın başından geöen olayları anlatan hikâyelerde yolculukları sırasında kahraman garip yaratıkların bulunduğu ökelere gider, oralarda canavarlarla ve devlerle savaşır. Onları yendikten sonra bazı sırları öğrenir, belli mertebelere ulaşır. Bu hikâyede de Ferhat Yunan ölkesine doğru yola çıkar, yolda büyük tehlikelerle karşılaşır. Ehremen adlı bir yaratığı ve bir ejderhayı öldürdükten sonra iki bilge kişi ile karşılaşır. Bunlardan biri zamanın Sokrat'ı sayılan Süheylâ'dır. Süheylâ'nın yardımı ile Hz. Süleyman'ın yüzüğüne kavuşur. Diğer bilge kişi ise Hızır'ın yardımı ile yüksek bir tepede bulduğu ihtiyardır. Bu ihtiyar da ona uzun ömürlü olmayı ve geöen kalmayı sağlayacak olan cevherin sırrını açıklar. Ferhat bu yolculuğun sonunda ele geöirdiği ve maddi değerü yüksek olan hazinelerin hepsini Hakana bağışlar. Kendisine kalan ise, yüksek tepede bulduğu bilge ihtiyarın söylediği sözlerdir: "Senin aşkın mecazidir. Aşkının ateşi âlemi aydınlatacak, cihanı dolduracak."

Eserin ikinci bölümü bu sözlerden sonra Ferhat'ın Çin'e dönüşü ile başlar. Ferhat Çin'e dönünce mahzene iner ve İskender'den kalmış olan sandığın sırrını öğrenmiş olduğundan açtırır ve içindeki aynaya bakar. Kendisine benzeyen bir delikanlı kalabalığın başında taş yontmaktadır. Aynaya ancak bir kere bakabileceği için tekrar baktığı zaman aynanın yüzünün kararmış olduğunu görür.

Aynada geleceğini gördükten sonra Ferhat huzursuz olur. Yeniden yola çıkar. Artık aynada gördüğu kaderinin peşinden gidecektir. Bir deniz kazasından kurtulur ve Yemen yakınlarında çıktığı kıyıda, kurulmuş olan içki meclisinde âşık olduğu kızın bulunduğu diyarın Ermen olduğunu öğrenir. şapur adlı geöen istediği taktirde ona yol arkadaşlığı yapacaktır. Ermen diyarında aynada gördüğu çölü ve dağda taş yontmakla meşgul olan kalabalığı görür. Ferhat onlara yardım eder ve onların üç yıldan beri yapamadıklarını yapar, dağı deler ve çeşmeden su akıtır. Mihin Banu ve şirin bunu duyunca onu görmeye gelirler.

Ferhat daha şirin'in yüzünü görmeden bir âh öeker, bu âhın rüzgârı şirin'in yüzünün örtüsünü açar. Ferhat şirin'in yüzünü ancak o zamana görür ve aynada gördüğu yüzü tanır. şirin'in yüzünü görmeden bayılıp kendinden geömesi bu aşkın manevi yönünün olduğunu gösterir.

Mihin Banu'nun düzenlediği mecliste Türk halk şiiri geleneğinde rastladığımız şekilde şirin Ferhat'ın Ferhat da şirin'in aşkıma bade içerler. Mihin Banu Ferhat'ın hükümdar oğlu olduğunu anlayınca onu tahta geöirmek ister ama Ferhat kabul etmez. Çünkü onun kaderi ve yürüyeceği yol önceden belirlenmiştir. Aşkı hükümdarlıktan daha üstündür. Bu aşk âlemi aydınlatacak, cihanı

dolduracaktır. Bu aşkın uğruna artık her şeye katlanmaya hazırdır. Katlanacağı şeylerin hepsi onun için bir imtihandır.

Ferhat güçlü kuvvetlidir. Elinde külüngü dağları yarıp saraya su ulaştırır. Aynı zamanda sanatkârdır. Sarayın etrafına kurduğu eyvanları resimlerle süsler. Aynı zamanda iyi bir savaşçıdır. Hüsrev Şah Şirin'in güzelliğini duyup onunla zorla evlenmek isteyince Ferhat Hüsrev'in ordusunu taşa tutar. Ferhat'ın gücü kuvveti karşısında Hüsrev'in elinden bir şey gelmeyince onu hile ile yakalar ve hapseder.

Hüsrev Şirin'in Ferhat'a yazdığı mektuplardan onların aşklarının ne kadar derin olduğunu anlar. Para ile bir kadın tutar. Kadın, Ferhat'ın yanına gider, Şirin'in Hüsrev'le evlenmemek için canına kıyıldığını söyler. Şirin'in ölüm haberini alan Ferhat'da başını kayalara vurarak kendisini öldürür.

Ferhat ortadan kalkınca Şah Hüsrev Şirin'le evlenmek için harekete geçer. Bu arada Hüsrev'in oğlu Şiruye Şirin'i görür ve âşık olur. Şiruye de Şirin'le evlenebilmek için babasını öldürür.

Şiruye'nin evlenme teklifini şartlı olarak kabul eden Şirin önce aşk derdinden kurtulması gerektiğini söyleyerek Şiruye'den zaman ister. Ferhat'ın cesedinin bulunduğu yere gider. Cesedi saraya getirir. Onun yanına uzanır ve ruhunu teslim eder.

Firdevsi, Nizâmî v.d. İranlı şairlerin mesnevi tarzında işlemiş oldukları bu aşk hikâyesi Çağatay sahasının büyük şairi Ali Şir Nevâî tarafından bir kere de Türkçe olarak ele alınmıştır. Bu hikâye Ferhat'ın aynada gördüğü gibi sonsuza kadar devam edecek güzel bir aşk hikâyesidir. Kaynağı neresi olursa olsun birbirini sevip de kavuşamayanları temsil eder. Hikâyenin konusu dışında yer alan bazı motifler:

Sırrı içinde saklayan sandık, geleceği gösteren ayna, bade içerek âşık olma, karşılıklı söyleşme ve kötü yürekli bir kadının yalan söyleyerek aşıkları ayırması masal ve hikâye motifleridir. Türk halk hikâyeleri ve masalları da bu motiflerle örülmüştür. Ali Şir Nevâî bu ölümsüz aşkı, geleneklerimizde bulunan motiflerle süsleyerek ve Türkçe yazarak hikâye geleneği içinde kendisine seçkin bir yer edinmiştir.

ABSTRACT

Ali Şir Nevâî was a famous writer of 15th century in Horasan Turkistan. Who wrotes his books in Caghatay Turkish. He wrote the Mesnevi Ferhad and Şirin which was a popular and historical story in İran and Turkey.

Story is composed of two parts. First part consist of the journeys of Ferhad where he learns how to find symbolic love. Second part consist of his love for Şirin and his fights to reach her.